

ویتالی نامکین^۱

محتمل‌ترین سناریوی همکاری دو کشور در اوایل قرن بیست و یکم، ادامه و تعمیق همکاری‌های موجود است. این همکاری‌ها علیه منافع ایالات متحده نیست و عادی شدن روابط ایران با این کشور، ضمانت مضاعف این مناسبات محسوب شده، منجر به کاهش همکاری نخواهد شد؛ چون روابط ایران و روسیه بر عوامل ثابت جغرافیایی، سیاسی و اقتصادی استوار است. ایران بدون داشتن روابط نزدیک با روسیه، نه تنها امکانات سودمندی را برای توسعه اقتصادی از دست می‌دهد؛ بلکه قادر به حل مسایل تهدیدکننده امنیت خود در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز نیز نخواهد بود و در صورت تضعیف موقعیت روسیه، رقابت قدرت‌های قاره‌ای و منطقه‌ای در منطقه به ضرر ایران تشدید خواهد شد.

ایران و روسیه با برخورداری از روابط حسنه در عالی‌ترین سطوح، وارد قرن بیست و یکم شده‌اند. می‌توان تأکید کرد که رهبری ایران در دستیابی به اهداف خود، به‌منظور بسط و توسعه اقتصادی و تکنولوژیک از طریق همکاری با روسیه موفق شده و دو کشور توانسته‌اند بر موانع توسعه روابط دوجانبه و عدم اعتماد تاریخی چیره شوند. اگرچه محافل سیاسی به دلیل توافق طرفین در گسترش همه‌جانبه مناسبات، نسبت به آینده روابط خوشبین هستند، اما این امر به منزله عدم وجود مشکلات خاص در روابط دو کشور نیست. اکنون گفتگوهای سیاسی بین مقامات ایران و روسیه برای تعیین عرصه‌های منافع مشترک و یافتن عوامل مشخص برای اقدامات مشترک ادامه دارد. مهم‌ترین نمونه بارز موضع‌گیری مشترک، در خصوص مخالفت با سیاست‌های سلطه‌طلبانه یک قطب برای تسلط بر دیگر کشورها و حمایت از ایده جهان تک‌قطبی

۱. پروفیسور ویتالی نامکین رئیس مرکز مطالعات استراتژیک فدراسیون روسیه است.

است. منافع یکسان ایران و روسیه در مناطق اروپا، خاور نزدیک و میانه عبارت است از:

- حفظ ثبات منطقه‌ای و ایجاد محیط همکاری و حسن همجواری؛

- حل و فصل مناقشات منطقه‌ای و جلوگیری از بروز آن؛

- حل مشکلات مربوط به آوارگان و رفع دلایلی که منجر به جابجایی غیرقابل کنترل و

بی‌ثباتی در بین توده‌های مردم منطقه می‌شود؛

- ایجاد سیستم ارتباطی مناسب که موجب حداکثر ارتباط دو کشور با جهان خارج شده،

انتقال بلامانع افراد و کالاها را تضمین کند؛

- مقابله با قاچاق مواد مخدر و تروریسم؛

- مبادلات بازرگانی بین دو کشور و کشورهای منطقه آسیای مرکزی و قفقاز.

جمهوری اسلامی ایران و روسیه علاوه بر منافع مشترک دارای منافع غیرمقابللی نیز

هستند که با اهداف راهبردی دو کشور در تضاد قرار ندارد. به‌عنوان مثال شاخص‌های ناسازگار

در جهت‌گیری‌های سیاست خارجی دو کشور در مورد روابط با برخی کشورها مثل آمریکا

می‌باشد، اما بعید است که موجب ایجاد مشکل در روابط تهران و مسکو گردد. البته لازم است

توجه شود که در مورد برخی موضوعات بین‌المللی همانند بحران کوزوو و صلح اعراب و اسرائیل،

مواضع دو کشور متفاوت بوده، موارد علاقه‌مندی مشترک کمتر می‌باشد. بعضی از سیاستمداران

روسی به تداوم سیاست دوستانه جمهوری اسلامی نسبت به روسیه اطمینان کامل نداشته، در

مورد نظام حکومتی و اقتصاد اسلامی نوعی نگرانی دارند.

چون در مورد تقاطع منافع دو کشور بحث می‌کنیم، لازم است دورنمای روابط و امکان

ایجاد ساختارها و اتحادیه‌های جدید بررسی شود. به‌طور کلی در چارچوب این مقاله می‌توان

خاطر نشان ساخت که نوع روابط دو کشور نسبت به موضوعات زیر، بر آینده مناسبات دوجانبه

تأثیرگذار خواهد بود:

- جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع؛

- جمهوری‌های آسیای مرکزی و قفقاز؛

- کشورهای خاور نزدیک و میانه؛

- صلح اعراب و اسرائیل؛

- روابط ایران و عراق و همچنین روابط ایران با دیگر کشورهای عربی؛

- روابط روسیه با آمریکا و به‌طور کلی نوع روابط با ساختارهای غربی از جمله ناتو؛

- روابط ایران و آمریکا؛

- مناقشات قومی در آسیای مرکزی و قفقاز؛

- ایجاد زیرساخت‌های منطقه‌ای برای انتقال خطوط نفت و گاز؛

- بهره‌برداری از منابع دریای خزر؛

- روابط با کشورهای افغانستان و ترکیه؛

- مسأله اقوام کرد و ارمنی.

عوامل تاریخی، فرهنگی و قومی دلیل نزدیکی ایران و روسیه به یکدیگر است و روسیه چون کشوری ارتدوکس می‌باشد و بیش از ۱۲ تا ۱۴ میلیون مسلمان دارد به ایران بسیار نزدیک بوده، با جهان فارسی زبان دارای حسن تفاهم می‌باشد. البته این عوامل می‌توانند به توسعه روابط دوجانبه کمک نمایند و نیاز به تلاش و تفاهم بیشتری دارد. روابط تهران و مسکو علیه هیچ کشور ثالثی نبوده، نزدیکی و بهبود روابط با کشورهای دیگر به منزله تهدید علیه روابط دو کشور نخواهد بود.

تلاش ایران به منظور جستجوی راههای همگرایی با جامعه جهانی مورد علاقه روسیه نیز می‌باشد. هر دو کشور ضمن برخورد محتاطانه با روند جهانگرایی، با مشکلات مشابهی به‌ویژه در مورد مالکیت کلان و اجرای سیاست‌های خصوصی‌سازی روبرو هستند. آیا می‌توان با حفظ چهره تمدنی خود، مدلی را که بتواند گرایش‌های جهان‌شمول را با سنت‌های فکری و فرهنگی ملی توأم سازد، ایجاد کرد؟

از نظر سیاستمداران روسی تغییر نظریه سیاست خارجی و اعلام ایده گفتگوی تمدن‌ها توسط جناب آقای خاتمی، یکی از مهمترین دستاوردهای ایران بعد از انقلاب اسلامی است. جمهوری اسلامی ایران تلاش‌های منظمی را برای توسعه ارتباطات خود با جامعه جهانی براساس موازین متداول بین‌المللی و ارائه یک تصویر جذاب به منظور جلب سرمایه‌گذاری‌های خارجی آغاز کرده است. در این رابطه حتی در صورت گرم شدن روابط ایران و آمریکا و تلاش ایران برای جذب تکنولوژی نوین، همکاری‌های اقتصادی تهران و مسکو تداوم خواهد یافت؛ زیرا روسیه در برخی زمینه‌ها دارای فن‌آوری‌های پیشرفته و منحصر به فردی است که می‌تواند در اختیار ایران قرار دهد. کارشناسان روسی مدعی هستند که ورود شرکت‌های آمریکایی به بازار ایران از یک جهت موجب افزایش سطح رقابت برای شرکت‌های روسی می‌گردد و از سوی دیگر برقراری روابط ایران و آمریکا، امکان اتخاذ مجازات‌های اقتصادی علیه شرکت‌های روسی را کاهش خواهد داد.

روابط بازرگانی و اقتصادی دو کشور از لحاظ حجم و میزان کمتر از روابط سیاسی است ولی امکان توسعه آن در آینده وجود دارد. عرصه‌های سنتی همکاری اقتصادی شامل: فلزسازی، نیروگاه‌های برق، صنعت نفت و گاز، شیمی و تولید وسایل نقلیه است که با اولویت داخلی دو کشور نیز هماهنگ است زمینه‌های جدید همکاری می‌تواند شامل عرصه‌هایی نظیر: انرژی هسته‌ای، هواپیما و کشتی‌سازی، ارتباطات ماهواره‌ای، تکنولوژی عالی، فعالیت‌های گمرکی، بانکی، بیمه و سرمایه‌گذاری مشترک باشد.

در آخرین نشست کمیسیون همکاری‌های بازرگانی و اقتصادی دو کشور در ماه مارس ۱۹۹۸، طرفین در مورد وضعیت و چشم‌انداز توسعه روابط اقتصادی خود به توافق رسیدند. در این نشست در خصوص مسایل زیر توافق به عمل آمد:

تلاش برای ایجاد و گسترش پایه‌های حقوقی همکاری‌های اقتصادی - سیاسی، جلوگیری از مالکیت دولتی دوباره، همکاری در زمینه ارتباطات پستی، امضای دو

یادداشت تفاهم در زمینه کشاورزی، همکاری در زمینه‌های صنایع، انرژی و وسایل حمل و نقل، ایجاد مسیر یورو آسیایی «شمال - جنوب» با حداکثر استفاده از مسیرهای اروپایی برای ارتباط کشورهای حوزه خلیج فارس و جنوب شرقی آسیا به اروپا و بالعکس که از ایران و روسیه نیز عبور خواهد کرد.

طرفین همچنین در مورد تهیه فهرست واحدها و زمینه‌های همکاری درازمدت توافق کردند که این زمینه‌ها عبارت‌اند از:

احداث نیروگاه در استان آذربایجان، ۲ واحد با ظرفیت ۲۲۵ مگاوات؛ فاز ۴ نیروگاه رامین، ۲ واحد با ظرفیت ۳۱۵ مگاوات؛ فاز ۲ نیروگاه شهید رجایی، ۴ واحد با ظرفیت ۳۵۰ مگاوات؛ نیروگاه گتوند با ظرفیت ۲۰۰ مگاوات؛ نیروگاه امام خمینی با ظرفیت ۳۰۰ مگاوات؛ احداث واحد ۳ و ۴ نیروگاه هسته‌ای بوشهر؛ همکاری مشترک در بهره‌برداری از معادن نفت و گاز؛ احداث خط لوله و انبار مخازن گاز؛ توسعه و بازسازی ذوب آهن اصفهان. براساس ارزیابی طرف روسی، حجم تعهدات مربوط به احداث واحدهای فوق حدود ۸ تا ۱۰ میلیارد دلار خواهد بود.

همکاری درازمدت و به دور از رقابت ایران و روسیه در مناطق آسیای مرکزی، ماورای قفقاز و دریای خزر از اهمیت خاصی برخوردار است. دو کشور نگران ایجاد خطوط انتقال منابع انرژی از مسیرهایی به جز دو کشور به بازارهای جهانی هستند. روسیه از خویشتنداری جمهوری اسلامی ایران نسبت به همسایگان شمالی خود قدردانی نموده، معتقد است که خودداری از اقدامات یکجانبه و ایجاد زمینه مساعد برای درک صحیح رفتار طرفین با کشورهای دیگر، زمینه حسن تفاهم بیشتر دو کشور را فراهم خواهد ساخت. اگرچه مواضع دو طرف در دریای خزر تا حدودی متفاوت است؛ اما مشورت دائمی بین کشورهای این حوزه در مورد طیف مسایل مختلف این دریا، برای آینده همکاری‌ها اهمیت اساسی دارد. در ابتدا تهران و مسکو از اصل بهره‌برداری مشترک از منابع، توسط کشورهای ساحلی حمایت می‌کردند؛ اما بعد از امضای قرارداد تقسیم بستر دریا بین روسیه و قزاقستان، جمهوری اسلامی نیز در مقابل از نظریه تقسیم دریا به

بخش‌های ملی حمایت کرد. ایران همچنین برای جلوگیری از تبدیل حوزه خزر به منطقه منافع حیاتی کشورهای ثالث، از غیرنظامی کردن این دریا پشتیبانی می‌نماید؛ روسیه نیز با این ایده موافق است.

لغو مجازات‌های آمریکا علیه جمهوری اسلامی، زمینه بهره‌برداری از نفت خزر را فراهم می‌سازد. اما اتهامات این کشور به تهران در زمینه تولید سلاح‌های کشتار جمعی و موشک‌های دوربرد به قوت خود باقی خواهد ماند. طبیعتاً روسیه همانند ایران به کنوانسیون‌های بین‌المللی در خصوص عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای و تکنولوژی موشکی پایبند است؛ اما متأسفانه همکاری دو کشور در زمینه‌های آموزشی و فنی قربانی سیاست‌های اتهامات بی‌اساس ایالات متحده شده است.

یکی از شرکت‌کنندگان در هفتمین کنفرانس کارنگی پیرامون عدم گسترش تسلیحات کشتار جمعی که در ۱۱ و ۱۲ ژانویه سال جاری در واشنگتن برگزار شد؛ اعلام کرد: کشورهای غربی نگران انتقال تکنولوژی موشکی روسیه به ایران بوده، آن را تهدیدی واقعی علیه صلح و امنیت بین‌المللی تلقی کرده، اقدامات لازم را برای جلوگیری از تحقق آن به عمل خواهند آورد. بعضی از متخصصین روسی معتقد هستند که تبدیل ایران به یک قدرت دارای تکنولوژی موشکی، تهدیدی علیه امنیت ملی روسیه خواهد بود. اما در مقابل عده دیگری نیز استدلال می‌کنند که جمهوری اسلامی در شرایط کنونی از حق تقویت بنیه دفاعی خود برخوردار است و می‌تواند شریک قابل اعتمادی برای روسیه محسوب شود. لذا دورنمای همکاری دو کشور بخصوص در زمینه همکاری‌های نظامی و فنی نه تنها به حسن نیت طرفین بلکه به عوامل عینی دیگری نیز وابسته است.

محتمل‌ترین سناریوی همکاری دو کشور در اوایل قرن بیست و یکم، ادامه و تعمیق همکاری‌های موجود است. این همکاری‌ها علیه منافع ایالات متحده نیست و عادی شدن روابط ایران با این کشور، ضمانت مضاعف این مناسبات محسوب شده، منجر به کاهش همکاری نخواهد

شد؛ چون روابط ایران و روسیه بر عوامل ثابت جغرافیایی، سیاسی و اقتصادی استوار است. ایران بدون داشتن روابط نزدیک با روسیه، نه تنها امکانات سودمندی را برای توسعه اقتصادی از دست می‌دهد؛ بلکه قادر به حل مسایل تهدیدکننده امنیت خود در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز نیز نخواهد بود و در صورت تضعیف موقعیت روسیه، رقابت قدرت‌های قاره‌ای و منطقه‌ای در منطقه به ضرر ایران تشدید خواهد شد.

در شرایط حاضر کاملاً خلاء وجود سازمانها یا مقامهای رسمی یا غیر رسمی در دو کشور، به منظور حل و فصل موانع موجود در گسترش همکاری‌ها احساس می‌شود. در زمان شوروی این وظیفه بر عهده سازمانهای مختلف به غیر از کمیسیون دائمی همکاری دوجانبه از جمله: جامعه دوستی، کمیته دفاع از صلح و کمیته همبستگی با مردم کشورهای آسیا و آفریقا بود. همکاری ایران و روسیه که تحت فشارهای سیاسی، مجازات و تهدید قرار دارد؛ به لابی و مکانیزمهای هماهنگ‌کننده نیازمند است. در ایران تعداد زیادی از افراد که موضع آنها نسبت به همکاری با روسیه منفی است؛ در حال انتظار برای فرمولیزه کردن روابط با آمریکا می‌باشند. در روسیه نیز برخی سازمانها و شرکتها به دلیل ترس از اعمال مجازاتهای اقتصادی ایالات متحده به جرم اتهام تحویل تکنولوژی برای ساخت سلاحهای هسته‌ای و موشکی از همکاری با ایران طفره می‌روند. متأسفانه کمیسیون اقتصادی مشترک دو کشور تاکنون به علت تغییرات سریع در کادر رهبری در حل مشکلات فی‌مابین موفق عمل نکرده است.

با توجه به شرایط فوق، در ۲۵ ماه مه سال جاری چند شرکت روسی با همکاری برخی از دانشمندان و کارشناسان علاقه‌مند به همکاری ایران و روسیه تصمیم به تأسیس یک بنیاد پشتیبانی از همکاری دو کشور گرفتند. شرکتهای زیر در تأسیس این بنیاد نقش داشته‌اند: اتم استروی اکسپورت، تله‌کام، گیپر و مز، انر گوماش اکسپورت، متالورگ پروکات منتاژ، شرکت تلگرافی روسیه، مؤسسه انتشارات بررسی ملی و غیره. یک شورای مشورتی متشکل از نمایندگان وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی نیز در قالب این بنیاد تشکیل شده است. در اساسنامه

این بنیاد هدف از تأسیس آن، تعمیق و گسترش بیشتر روابط، ارائه راه‌حل و پیشنهاد به مقامات دو کشور، جلب توجه آنان و تبادل تجربیات با استفاده از کانالهای رسمی و غیررسمی اعلام شده است. در حقیقت هدف آن کمک به همکاری سازمانها، شرکتهای دولتی و خصوصی و همچنین شهروندان دو کشور در زمینه‌های تجاری، صنعتی، وسایل حمل‌ونقل، اکتشاف و استخراج معادن، کشاورزی، استفاده از تکنولوژی مدرن، مالی و خدمات می‌باشد.

